

Миодраг Гордић* и Горан Д. Матић
 Генералштаб Војске Србије

Последња догађања у Северној Африци (Либија, Египат, Алжир...) и непостојање теоријски јасног разграничења појмова побуне у безбедносном смислу од појма оружане побуне у кривичноправном смислу, што у пракси изазива различите последице – од неадекватног стратегијско-доктринарног приступа, па до питања разграничења надлежности у конкретним ситуацијама на терену – представљају главну мотивацију за одабир ове теме. Спречавање оружане побуне требало би да представља остваривање комплекса политичких, економских, социјалних, полицијских, војних, дипломатских и других мера ради спречавања, односно отклањања узрока настајања оружане побуне.

Циљ наведених мера је инкорпорација политичких идеја намењених остваривању ефеката оружане побуне у један легалан, првенствено политички дијалог који води до компромиса.

Кључне речи: *оружана побуна, побуна, друштво, држава, политика, безбедност, кривично право.*

Увод

У модерној српској теорији не постоји довољно разграничење појмова побуне у безбедносном смислу од појма оружане побуне у кривичноправном смислу, што у пракси има различите последице – од неадекватног стратегијско-доктринарног приступа, па до питања разграничења надлежности у конкретним ситуацијама на терену.

Систем безбедности сваке државе мора бити спреман да се адекватно супротстави свим потенцијалним безбедносним изазовима, ризицима и претњама, чија је вероватноћа настајања мања или већа. Од посебног значаја је адекватно, економично, рационално, ефикасно и ефективно структурирање система безбедности државе у складу са савременим претњама. На основу показатеља вероватног настајања угрожавања, угрожености и његових карактеристика могу се извршити одређене прогнозе. Оне се заснивају на испољеним тенденцијама или на његовом развоју, односно одумирању. Зато су неопходна поуздана обавештења о одговарајућој појави, која одговарају месту и времену њеног дешавања. Евидентно је да законитости друштвених кретања потврђују једну основну правилност, а то је да се никакве промене не догађају одједном. То значи да се истражују тенденције у одређеној области, укључујући и облике угрожавања државе, ради превентивног елиминисања узрока и адекватног ангажовања подсистема система безбедности и осталих битних чинилаца државе.

* Бригадни генерал доц. др Миодраг Гордић је командант 250. ракетне бригаде ПВО.

Последњу деценију прошлог и почетак овог века обележили су измењени безбедносни трендови у свету по завршетку хладног рата, а оружане побуне су сагледаване као један од појединачних процеса побуне. Међутим, оружане побуне доживљавају своју ренесансу и трансформацију, распламсавајући се свуда по свету, посебно у традиционалним кризним жариштима и зонама тензија (бивша СССР и СФРЈ, Блиски исток, Африка, Латинска Америка. Египат, Либија..). Саме побуне, крајем XX века, измениле су своју „матрицу“ и са идеолошки мотивисаних (левицарских или десничарских) прешле на верске обрасце, односно религиозно-фундаменталистички корен који је најчешће повезан и са националистичком платформом. Ови нови трендови потврђују се и карактеристичном симбиозом религије и етничког сепаратизма карактеристичног за Балкан, Кавказ, Пенџаб, Кашмир, итд.

Потребно је истаћи да у посткомунистичком периоду побуне имају претежно национални и верски карактер или су наглашеније повезане са илегалном трговином и криминалитетом, у знатно већој мери него што је било у претходном периоду, када су биле првенствено социјално, политички и револуционарно оријентисане. У новонасталом војно-политичком и безбедносном амбијенту, обележеном трендовима глобализације и доминацијом једне силе (САД), као и општим стањем беде и сиромаштва „трећег света“, односно опште идеолошке дезоријентисаности, мотиви побуна као дуготрајних процеса се све више преплићу, спајају и претапају са организованим транснационалним криминалом и коришћењем масовних медија (ТВ, интернет и слично) за своју промоцију.

Саму побуну, са аспекта угрожавања безбедности, можемо дефинисати као организовану оружану политичку борбу, чији циљ може бити преузимање власти претвратом и сменом постојеће власти или знатно ограниченијег обима. Побуна представља одложено војно-политичку активност (субверзија и оружани сукоб) усмерену ка остваривању потпуне или делимичне контроле ресурса државе, употребом нерегуларних војних снага или илегалних политичких организација.

Кривичноправни појам оружане побуне изводи се из ставова судске праксе и становишта теорије кривичног права. Основним обележјима оружане побуне сматрају се: а) акција индивидуално неодређеног броја лица (у оружаном побуну учествује, по правилу, већи број учесника, али се тај број не може унапред одредити); б) организована акција – оружану побуну не настаје спонтано, већ као резултат одређених претходних делатности управљених на њено припремање и усмеравање, а иза ње најчешће стоји нека организација или страна држава; в) учесници у оружаном побуну су наоружани оружјем или неким оруђем и спремни су да га употребе, али до саме употребе не мора доћи; г) оружану побуну увек је усмерена на насилно остваривање одређених циљева – који су најчешће усмерени на угрожавање уставног уређења или безбедности земље.

Политика, друштвена сила и политички мотивисани насилни акти

Одређени степен униформности задовољавања друштвених потреба у одређеним друштвима политика обезбеђује силом која јој омогућава приморавање људи на одређена понашања и деловања, па и веровања и мишљења. Штавише, може се сматрати

да је то полазно подручје које је трајно опстало као разлог конституисања, одржавања и развоја друштвене силе и монопола физичког насиља, као нужног разлога настанка власти, државе и права. Дакле, стварни разлог и основ настанка државе и права је сила као угрожавање и као заштита друштва од угрожавања. Овакав став је заснован на аргументацији аутора кави су Слободан Јовановић, Радомир Лукић и други.¹ У те сврхе политика изграђује систем специјалних политика у областима које су битне за живот људи, а то су: наука, привреда, образовање, васпитање, здравство и безбедност.

Безбедност и политика безбедности су подручја у којима се посебно манифестује сила политике, као политички инструмент заштите од политички мотивисаног насиља, које може бити унутрашње и спољно угрожавање. Приликом креирања националне безбедносне политике у сегменту који се односи на противпобуњеничка дејства у ширем смислу и гушење оружане побуне у ужем смислу, морамо имати у виду потенцијале државе (материјалне и нематеријалне); развој природних, техничких и друштвених наука; безбедносну доктрину и начин деловања побуњеника.

Политика није пасивна друштвена појава, већ прогностичка делатност заснована на откривању тенденција у друштву и окружењу и деловању на обликовању или моделовању будућег друштва, због чега мора располагати одређеном друштвеном силом. У том смислу држава је производ стваралачке силе друштва. Током вишевековног проучавања и сагледавања друштвене стварности коју изражава друштвено-историјски концепт, евидентно је да политика као процес израста из нужности управљања веома сложеним друштвом својом делатношћу усмерења на производњу, распоређивање, коришћење и контролу друштвене силе.² То је неопходно јер управљање друштвом подразумева усаглашавање, усклађивање и усмеравање деловања и понашања људи и разрешавање конфликта у друштву. То се, због постојања и деловања различитих друштвених група, одиграва и уз помоћ силе, при чему већа сила надвладала мању силу. Због тога је друштвена сила нужно била стални предмет бављења политиком силе и зато је сила инструмент политике.

Појмови сила и насиље не могу се поистовећивати, јер су им реалитети различити. Она се огледа у томе да сила представља концентрацију друштвене енергије (акумулирани новац, знање, полиција, војска и слично), али не мора бити у активном дејству, док је насиље нелегално и нелегитимно, неуређено примењивање физичке и друге силе ради приморавања чинилаца или чиниоца на одређено понашање изазивањем његове физичке патње.

Дакле, имајући све то у виду, држава представља монопол силе, осим изузетних ситуација које се односе на унутрашње оружане борбе у којима држава губи контролу над неким делом своје територије или када једна или више држава или међународна организација преузме контролу над територијом одређене државе.

Постојање и примена друштвене силе у политици има три основне функције.

¹ Р. Лукић, „Теорија државе и права – I теорија државе“, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1953; „Теорија државе и права – II теорија државе“, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1954; С. Јовановић, „О држави, основи једне правне теорије“, Београд, 1922. и „Из историје политичких доктрина“, I књига, Београд, 1935; Б. Мијатовић и др.; „Појмовник либералне демократије“, Службени гласник, Београд, 2008.

² С. Милосављевић и др.: „Основи методологије политичких наука“ - 4. издање; Службени гласник – Београд; 2008.; стр. 26–27.

Прва функција била би одржавање подсистема друштва политиком. Наиме, ако је тај подсистем присвојио право и моћ да открива, артикулише и намеће општи интерес постављајући га изнад свих осталих интереса, а због захтева да се ради остваривања општег интереса жртвују многи други интереси, онда он мора користити сет сила: а) да би се наметнуо и б) да би се као такав одржао. Природно стање политике је стварање и разрешавање конфликта друштвених група.

Друга функција силе у политици своди се на одржање и развој усмеравања друштва кроз политику. То практично значи да политика стварно монополише применом разних врста силе могућност прогнозирања и креирања будућности и повезивања садашњости и будућности. То није могуће ако се не издвоји: а) група оних који су сагласни да је надлежност и одговорност политике – друштвене групе политичара која то становиште намеће осталима; б) група политичара која је сагласна да се само применом одређене процедуре може доспети, легално и легитимно, у позицију да се управља друштвом. Савремена друштва развијала су, у том смислу, изборне системе који мање или више и данас фаворизују одређене класе, слојеве, интерне групе и слично.³

Трећа функција силе у политици је отклањање препрека у остваривању функција политике. Препреке се јављају унутар политике као процеса и појаве и унутар друштва у којој политика обавља управљачку функцију.

Унутрашњи сукоби у политици не доводе у питање општу управљачку улогу, положај и функцију политике у друштву уопште, већ конкретне политике унутар друштвеног уређења. У смислу очувања политике одређеног друштва свака држава има своју концентрацију силе и своју политику, односно свака се брани на себи својствен начин, јер настоји да очува своју политику. Држава користи све могуће облике примене силе од најблажих до најсуровијих. У том противречју политичких визија, претензија, расположивих природних ресурса и скупа расположивих сила, настају конфликти и борбе, али се исходи борби не односе на владавину политике уопште, већ на владавину – доминацију конкретне политике.

Сукоби унутар политичке структуре једне земље јављају се на два подручја: а) прво подручје је оно које се односи на друштвено уређење – дакле и на начине уређења политичког система и државне власти, као и изборног система, остваривање људских и мањинских права, права својине и слично; б) друго подручје је оно у којем постоји општедруштвени консензус око друштвеног уређења, својине, изборног система и вршења власти.

На првом подручју воде се све врсте политичке борбе уз употребу силе и насиља – укључујући и различите облике најсложенијег политичког насиља (рат),⁴ усмерене против конкретне политичке структуре и политике. У тим борбама је веома значајна примена и употреба силе.

На другом подручју води се борба између политичких организација за долазак на власт уз задржавање постојећих друштвених односа и друштвено-политичког система. У овој борби се, углавном, не користи политичко насиље (осим у форми појединачних ексцеса и нарушавања јавног реда и мира).

³ „Енциклопедија политичке културе“; Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 434–437.

⁴ Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 935–968.

Према америчкој литератури⁵ побуну можемо дефинисати као борбу између група које нису на власти и владајућих елита, у којој групе које нису на власти користе одређене политичке ресурсе (организационе експертизе, пропаганду и демонстрације) и насила да униште, промене или уздрмају основе легитимитета у једном или више аспеката политике. При томе, легитимност и нелегитимност су термини који се користе за утврђивање да ли су постојећи аспекти политике морални или неморални, исправни или погрешни, од стране грађана или њихових изабраних елита. У овом смислу политика се дефинише као процес доношења и извршења обавезујућих одлука за друштво. Уопштено говорећи, главни аспекти политике могу се идентификовати као политичка заједница, политички систем, власти и политике. Било који од ових аспеката политике, побуњеници могу сматрати нелегитимним или неморалним (неисправним), а ради дефинисања карактера побуне посебно је значајно који је то аспект.

Политички мотивисани насилни акти представљају облике унутрашњег угрожавања безбедности и могу бити оружани (оружана побуна, тероризам, герила, устанак) и неоружани (обавештајно-извиђачка делатност, саботаже, грађански неред и непослушност, деструкција, психолошко-пропагандна делатност, криминалитет, социопатолошке појаве, техничко-технолошки акциденти, екстремизам, угрожавање безбедности саобраћаја, пожари, угрожавање животне средине и слично). Политички мотивисани насилни акти су вишедимензионални политички феномен друштва, један од облика сложеног политичког насиља или насилног одговора на конфликт у друштву и представљају насилну друштвену непослушност и као такви могу се укључити у спектар сукоба, који обухвата низ конфликта од: индивидуалног кршења норми понашања, обичаја, табуа; непоштовања правног система државе – грађанског, прекршајног, саобраћајног, привредног права и слично; вршења кривичних дела и злочина; организованог криминала; немира и побуна; тероризма; грађанског рата; рата ниског интензитета; ограниченог конвенционалног рата; неограниченог конвенционалног рата; селективног масовног уништавања и масовног уништавања.⁶

Појавни облици политичког насиља, према Симеуновићу, деле се на основне и сложене облике политичког насиља.⁷ *Основни облици* политичког насиља су: претња силом, принуда и притисак; психофизичко злостављање – мучење; политичко убиство; атентат; диверзија. *Сложени облици* политичког насиља су: насилни протести, побуне, неред и немири; тероризам; субверзија; репресија; терор; герила; устанак; војна интервенција; и рат.

Унутрашњи оружани облици угрожавања националне⁸ безбедности

Унутрашњи оружани облици угрожавања националне безбедности манифестују се кроз унутрашње сукобе, а посебно кроз појавне облике као што су оружана побуна, тероризам, герила, устанак и грађански рат.

⁵ Погледати: В. О'Neill, *Insurgency & Terrorism*, Brassey's (US), Inc., 1990.

⁶ Спектар сукоба војске САД, израђен после Вијетнамског рата 1974. године, преузет од Џ. Вајта, *Тероризам*, Београд, 2004, стр. 16.

⁷ Д. Симеуновић, *Политичко насиље*, Београд, 1989, стр. 87–168.

⁸ Аутори под појмом националне безбедности подразумевају државне безбедности.

Сами сукоби унутар друштвених група, као друштвене појаве, настају као комплекс процеса и односа између интердржавних субјеката, чији су интереси, вредности и потребе дијаметрално супротстављени и не могу се усагласити кроз политичке и друге процесе, као што је друштвени дијалог, успостављање сарадње или кроз друге институције државе, као што су судови, арбитраже, скупштина и слично. За разумевање суштине тих процеса битно је да се на основу теоријских сазнања о сукобима и познавању конкретног стања могу што поузданије процењивати и предвиђати, а ради ефикаснијег и прагматичнијег деловања било ког субјекта у државним и међународним оквирима.

До сукоба друштвених група долази када оне настоје да остваре супротстављене интересе, јер њихов покушај остварења од стране једне сукобљене стране често онемогућава остварење интереса друге стране или угрожава њене основне вредности или потребе. Савремене теорије о друштвеним сукобима могу се класификовати на оне које сукобе схватају као патолошко стање друштвеног организма или као чињеницу живота појединаца и колективитета, као и теорије које изучавају сукобе као процес (динамичан модел) или одређено стање (статично-еквilibriumски модел). Поједини аутори их разврставају на динамичке (сукобе посматрају као историјску појаву) и стратешке теорије (сукобе посматрају као начин остваривања специфичних циљева и интереса одређених друштвених група, али и целих заједница). Поред тога, има схватања која теорије о друштвеним сукобима деле на микро и макротеорије, али и теорије које препознају и друге критеријуме класификације сукоба, математичко или квантитативно-статистичко изучавање сукоба.⁹ Шира теоријска изучавања сукоба подразумевају и класификацију са становишта различитих аналитичких концепата, као што су теорије одлучивања, стратешких игара, погађања, коалиција, комуникациона теорија, теорија представа и слично.

Научна анализа узрока сукоба мора се заснивати на историјским, друштвеним, политичким, правним, етничким, верским и идеолошким условима и факторима, али и различитим интересима и циљевима свих учесника у сукобима. Узроци сукоба су најчешће непроменљиве категорије (устаљени, довољни, нужни и непосредни извори кретања, развоја и промена друштвених сукоба), које се тичу прерасподеле друштвених и материјалних вредности, присвајања власти, моћи, угледа, престижа, доминације над људима и стварима, територијама и слично. Између свих друштвених сукоба постоји висок ниво међузависности, сплет узорака и последица, које се разликују по свом значају, трајању и нужности, од конкретне узрочности, преко узрочности класе појава до узрочности које важе за систем као целину. Сами узроци сукоба могу бити и унутрашњи и спољни, посредни и непосредни (богатство, власт и друштвени статус – моћ). Ови узроци исказују се као основне вредности и главни непосредни извори сукоба у сваком историјски познатом друштву.

За разлику од међународних оружаних сукоба, у којима су главни учесници државе, било појединачно било као војни и политички савези или алијансе, унутрашњи сукоби се воде на територији једне државе између антагонистичких друштвених група које могу бити идеолошке, социјалне, верске, политичке, националне, етничке, племенске и слично. Њихова посебна карактеристика је да подразумевају територијалну и персоналну аутономију власти једне државе над супротстављеним друштвеним групама и територијалну ограниченост извођења борбених дејстава у оквиру граница те државе.¹⁰

⁹ A. Rapoport, *Models of Conflict – Catalytic and Strategic*, Лондон, 1966, стр. 259–287.

¹⁰ М. Шулаја, *Борци у унутрашњим оружаним сукобима и међународно право*, Београд, 1985, стр. 69.

Појам побуне

Побуна је специфична друштвена појава, о којој „сви све знају“, али када је реч о теоријском приступу карактеристично је одсуство одговарајуће методолошке обраде и приступа, које би опет за последицу имало адекватно сагледавање овог безбедносног проблема у пракси. Карактеристична су два приступа, један који заступа безбедносни аспект у стратегијско-доктринарним документима, али и политичке науке кроз теорију политички мотивисаног насиља, а други је кривичноправни аспект који третира оружану побуну, изнет у кривичном законодавству.

Побуна је масовна акција индивидуално и по броју неодређене групе људи ради насилног обарања неког друштвеног или државног система или ради супротстављања неком органу или некој мери државне власти.¹¹ Побуну можемо дефинисати и као организовану оружану политичку борбу, чији циљ може бити преузимање власти револуционарним превратом и сменом постојеће власти, док су у другим случајевима циљеви побуне лимитирани и ограничени на одређене циљеве, као што је одвајање од централне власти и успостављање аутономије или посебне државе у етничким и религијски одређеним границама или припајање некој другој држави. Циљ побуне може бити добијање ограничених политичких концесија које се не могу остварити применом мање насилних средстава.

Иако је дефиниција на први поглед јасна, у пракси се различито тумачи и објашњава. С једне стране, то може бити политички облик борбе до којег долази због заострених социјалних односа и грубих поступака власти, па у принципу може бити и позитиван (прогресиван). Са друге стране, то може бити тумачено и као сукоб неке национално потлачене етничке заједнице са државном и националном заједницом у којој живе, што, такође, може бити схватано као позитивно деловање. Врло често се побуна, посебно оружана побуна идентификује и са устанком, који има дубље мотиве и далекосежније циљеве, а и шири обим. У пракси израз „устанак“ придаје се покрету и деловању за који се има симпатија, док се побуном означава масовна акција са којом се не слажемо. Дакле, оружана побуна, као сложена друштвена појава, имала би знатно уже значење од појмова устанак или побуна, односно представљала би само једну политички мотивисану радњу исказивања пружања оружаног отпора централној власти, без конкретне употребе оружане или друге силе.

Оружана побуна је специфичан облик побуне у којем су њени учесници, сви или делимично, снабдевени оружјем или оруђима подобним за напад и одбрану, при чему је за квалификовање побуне као оружане потребно да учесници стално носе оружје, већ је довољно да га у ту сврху поседују и да се њиме или повремено користе или држе на местима одакле га могу лако употребити.¹² У суштини, стратегије оружаних побуна имају два основна задатка:

- 1) одузимање легитимности актуелном режиму, и
- 2) добијање легитимности за себе (да би се оправдало лично поступање).

За оружану побуну се каже да представља и облик превратничких дејстава који подразумева од организоване групе тајно припреману оружану акцију ради на-

¹¹ Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 737.

¹² Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 737.

силног обарања постојећег уставног поретка.¹³ За оружану побуну, као и за терористичка дејства, карактеристично је и уплитање страних обавештајних служби у виду непосредног организовања и (или) пружања помоћи (материјалне, политичке, психолошко-пропагандне) побуњеницима, односно терористима. Према доступним тероријским изворима у Србији побуна се, а посебно оружана побуна, готово у свим друштвима третира као криминални акт.

Главни садржаји оружаних делатности су експонирани облици циљно усмереног насиља, које се назива и оружано дејство. Под појмом оружаног дејства подразумевамо садржај противправне оружане делатности са непосредном применом оружја, као и других средстава насиља на најчешће недискриминативно изабране објекте са циљевима да се изазове општи страх и несигурност грађана, али и неповерење у државни поредак. Најзначајнији облици оружаног дејства могу бити: акција, операција, кампања и агресија.

Акцијом се сматрају оружана дејства мањег значаја, изведена традиционалним методама и средствима којима се наноси ограничена штета. Изводе се на релативно једноставан начин, а најчешћи циљ им је политички притисак на јавност или органе власти, оглашавање неке организације, интернационализација проблема или медијска промоција (унутрашња или спољна) неког политичког проблема и слично. Операцијом се сматрају сложенији облици оружаних дејстава, а подразумева ангажовање већих снага и више средстава да би се угрозили важни објекти и постигли значајнији деструктивни ефекти. Самим тим, и припреме за извођење операција су дуготрајније и скупље, тако да их могу изводити само организације са већим потенцијалом, односно значајнијим укупним ресурсима и искуствима у извођењу оружаних дејстава. Савремена војна пракса и искуства многих земаља указују на то да постоје и сложенији облици оружаних дејстава који превазилазе традиционалне појмове акције и операције. У међународној пракси често се користи појам оружане кампање који подразумева серију оружаних акција и операција усклађених на остваривање јединственог циља стратeгијског значаја. Када иза синхронизованих дејстава стоји страна држава, која учесницима оружане побуне уступа своју територију, пружа логистичку подршку, омогућава несметано финансирање или не предузима мере на својој територији и у оквиру својих ингеренција да онемогући боравак и припреме учесника оружане побуне, говоримо о оружаној агресији. Агресија представља синхронизовану кампању коју спроводи или подржава државни субјект против друге државе са међународно признатим суверенитетом, територијом и правним поретком.¹⁴

Сама оружана побуна одвија се у три сукцесивне фазе. У првој фази идеолошко језгро (група, организација, политичка партија) настоји да створи што ширу базу за своје деловање и притом користи искључиво политичко-вербалне методе деловања. Друга фаза подразумева деловање на прогресивном слабљењу противника – јавне власти и преузимању контроле над становништвом – при чему се користе и облици физичког насиља (уцене, физички обрачуни са неистомишљеницима, масовне рушилачке демонстрације, као и спорадични оружани сукоби са органима ре-

¹³ О. Ђорђевић, Лексикон безбедности, Партизанска књига, Београд, 1986, стр. 267 и 295.

¹⁴ М. Стојановић, Савремени тероризам и одбрана Републике Србије, Министарство одбране, Београд 2007, стр. 141.

да). Трећа фаза је офанзивна и карактерише је појава већег броја мањих организованих наоружаних група, па и већих војно организованих формација. Коначни циљ ове фазе је преузимање власти, односно отцепљење дела територије која се налази под контролом побуњеника од матичне државе.¹⁵

Да би оружана побуна имала „право“ да се назове праведним бунтом народа против тираније потребно је да та права објективно буду битно угрожена и да се не могу повратити (добити) ни на који другу начин до оружаним насиљем. Основни садржај оружане побуне је оружаном насиље као одговор на неправду манифестовану као насиље државе према грађанима и другим етничким групама. То оружаном насиље мора бити усмерено према носиоцима државног насиља, онда када га спроводи држава, а никако према мирним грађанима, а посебно не према политичким неистомишљеницима или другим етничким групама само зато што су друге националности. Током оружане борбе побуњеници морају поштовати основна људска права као што су право на живот, мишљење, право на фер суђење и сл. Ако то не чине идентификују се са бандитима – криминалцима. У целини гледано, своју праведност и легалитет побуњеници морају обезбедити „добрим“ понашањем. Свакако, поред оружаног насиља садржај побуњеничких дејстава су и психолошко-пропагандна дејства, као и политичка борба у смислу укрштања аргумената са противничком страном преко политичких представника (партија) и синдикалних покрета у земљи и иностранству.

Оружана побуна и противпобуњеничка дејства – противпобуњеничка, у западној литератури често називана и противгерилска дејства, усмерена су на разбијање настале оружане побуне на сопственој територији. Према схватањима неких армија на Западу противпобуњеничка дејства подразумевају и организовање и пружање помоћи пријатељским – савезничким земљама и покретима у борби против побуњеника. У суштини, они представљају комбинацију противдиверзантских, у ужем смислу схваћених противтерористичких, диверзантских, полицијских, војно-полицијских, психолошко-пропагандних и „класичних“ војних дејстава. Ако је оружана сепаратистичка побуна кулминација терористичких дејстава онда су противпобуњеничка дејства кулминација активности државних органа на сузбијању масовног тероризма – оружане побуне. **Обухвата све превентивне и репресивне мере и дејства, укључујући и адекватно ангажовање војске, односно оружаних снага, зависно од обима и интензитета оружане побуне.**

Кључ успеха у противтерористичким и противпобуњеничким дејствима (ПТ и ППД) јесте у кординираном и активном учешћу свих субјеката једног друштва, од појединца до државног апарата. Нисилац дејстава су полицијске и војне снаге. Противтерористичка и противпобуњеничка дејства, зависно од обима и интензитета терористичких и побуњеничких активности, имају карактер полицијске и војно-полицијске операције.

Термин „војно-полицијски“ означава карактер дејства у којем се војним средствима и војном „тактиком“ извршавају у суштини полицијски задаци – одбрана или успостављање унутрашњег поретка.

Руковођење, односно командовање, веома је важан чинилац ПТ и ППД. Према светским искуствима у противтерористичким дејствима најосетљивија карика читавог процеса је руковођење (командовање) и то посебно оно на оперативном нивоу.⁽²⁾ То

¹⁵ М. Милошевић, Одбрана од тероризма, Свет књиге, Београд, 2005, стр. 35. и 36.

питање је нарочито важно за „класичне“ војне команде припремљене за вођење борбених дејстава у рату, где је у просторном, временском и садржајном смислу јасно ко је и где је непријатељ. Да би командовање било ефикасно неопходно је поседовати квалитетне информације о терористима, непрекидно ценити догађаје и предвиђати њихов ток у војном, војно-политичком, па и политичком смислу. Због тога се командовање организује на стратегијском (државном), оперативном и тактичком нивоу. У састав команде потребно је укључити компетентне стручњаке из области за ПТ и ППД. Команда која командује (руководи) ПТ и ППД мора бити здружена (интегрисана), односно у њен састав морају ући представници свих састава који учествују у ПТ и ППД (представници полиције, жадармерије или војске пре свих, зависно од тога ко је носилац дејстава) са свим овлашћењима која проистичу из тога.

⁽²⁾ *Ради се о томе да су тактичке јединице, посебно специјалне, мање или више припремљене за специфична ПТ и ППД, док се оперативне команде мало или врло мало припремају, у време мира, за таква дејства. Према западној литератури најчешћи проблем је координација између различитих учесника дејстава (војска–полиција–цивилне структуре, међусобно непознавање чланова команде из разних структура), питање надлежности и права наређивања, организација и компактибилност веза и др.*

Сама операција обухвата више условно названих фаза које временски могу трајати различито, од неколико сати до неколико месеци, па и година различитим интензитетом и које се временски и просторно преклапају.

Прва фаза, која се делимично поклапа са наредном, обухвата јасну идентификацију терористичких и/или побуњеничких жаришта, односно објеката (простора) које користе терористи (побуњеници), односно лица ангажована у терористичкој активности. Дакле, прва фаза се може назвати **обавештајном припремом**. Спроводи се интензивним контраобавештајно-обавештајним радом специјализованих служби, али и извиђањем војних и полицијских снага на терену (редовних патрола, група, јединица у додиру и др.), а по потреби и извиђањем из ваздушног простора. Циљ је да се створи јасна слика о стању и деловању терориста и предвиде њихова даља дејства

Друга фаза је **изолација простора** на стратегијском и оперативном нивоу. Врши се ограничавањем и контролом кретања становништва, возила и робе како би се спречила логистичка подршка терористима. У оквиру ње спроводи се појачано надгледање државних граница, а по потреби и потпуно затварање и блокада. Такође, организује се и појачано обезбеђење објеката и лица – могућих циљева терориста (побуњеника). Изолација простора врши се концентрично захватајући и шири простор од онога на којем дејствују терористи (побуњеници). При томе су мере изолације строже („гушће“) како се прилази простору терористичких (побуњеничких) дејстава. Изолација простора подразумева и делимичну економску и политичку изолацију. Овој фази треба да претходи, или да паралелно тече са њом, политичка изолација терориста (побуњеника), како би свима у земљи и свету било јасно да се ради о терористима, односно о криминалној активности и нелегитимној акцији терориста (побуњеника). Циљ дејстава у овој фази јесте да се ограничи маневарски простор (физички, економски и политички) терористима (побуњеницима), заштите витални објекти и онемогући или отежа логистичка и политичка подршка.

Трећа фаза је извођење офанзивних полицијских дејстава, укључујући и специјална противтерористичка дејства на простору захваћеном терористичким (побуњеничким) дејствима ради разбијања терориста и/или побуњеника. Зато ову фазу можемо назвати **разбијањем терориста и/или побуњеника**. Ту спадају класичне полицијске радње (рације, блокаде комуникација и ширег простора, извршење и претрес лица, објеката и простора и др.), али и специјална дејства (ангажовање „крстарећих“ патрола,⁽³⁾ препади на мања терористичка упоришта, команде терориста (побуњеника), хватање терористичких (побуњеничких) вођа и др. Носилац дејства су полицијске и специјалне војне и полицијске снаге, а делимично се могу укључити и остале војне јединице. Циљ је „омекшавањем“ или уништењем терориста (побуњеника), односно наношењем губитака, пре свега у командном кадру и лицима која им пружају логистичку, политичку и сваку другу помоћ, стварање несигурности у њиховим редовима, посебно по питању слободе кретања, и разбијање или окружење мањих или већих група на ограниченем простору (тактичка блокада). Осим тога, циљ је успостављање делимичне или потпуне полицијске контроле територије на којој дејствују терористи (побуњеници). Ова дејства представљају основ успеха у противтерористичким и противпобуњеничким дејствима. Представљају прави оружани одговор на дејство терориста (побуњеника). Како терористи (побуњеници) дејствују „неконвенционално“, мањим групама, прикривено („из потаје“), ноћу, изненада и брзо, овим дејствима се на исти начин одговара. Дакле, сва дејства војних и полицијских снага у ПТ и ППД треба прилагодити потребама да се дејствује брзо, енергично, храбро и одлучно, ноћу, на неочекиваним местима, са простора и објеката које терористи сматрају сигурним, са већом упорношћу и креативношћу од терориста.

⁽³⁾ *Ради се о патролном ангажовању већих јединица полиције(или војске) на простору за који се претпоставља да има терориста, а с циљем да се они открију и ако су слабијег састава униште, а ако су јачег „вежу“ за себе до доласка помоћи.*

Четврта фаза представља **уништење** окружених (блокираних) и изолованих већих и мањих терористичких и/или побуњеничких група и јединица. Када се ради о већим и организованијим терористичким и побуњеничким групама ангажује се и адекватне војне јединице са одговарајућим људством и техником. Приликом употребе јединица, снага и средстава, постоји проблем у дејствима по цивилном становништву, због чега се приликом извршавања задатака морају прецизно и јасно формулисати и адекватно томе и реализовати. Таквим ангажовањем постиже се и важан психолошки ефекат, али не треба очекивати да ће се без адекватног структурирања снага остварити потпуни ефекат.

Пета фаза је фаза „**пацификације**“ која се може поделити на војно-полицијски и цивилни део. У војно-полицијском делу ове фазе операције врши се гоњење заосталих и преосталих мањих терористичких и/или побуњеничких група, хапсе лица која су у вези са терористима, успоставља пуна административна власт на територији и предузимају мере на нормализацији живота. Реализују је полицијске и, у мањој мери, војне снаге уз пуну сарадњу и садејство других државних органа, предузећа и грађана.

Са окончањем ове активности војске и полиције настају активности „пацификације“ у виду ангажовања државних, па и међународних организација на придобијању „душа“ становништва које је учествовало или подржавало акције терориста и/или побуњеника, успостављању ефикасног и праведног привредно-економског и система јавне управе, односно оних елемената који су и довели до тероризма и оружане побуне. То захтева време, стрпљење, систематичност и добро проми-

шљање начина на који би то требало извести. У сваком случају, треба да буде што мање репресије, а што више поверења, али и одлучности да се планирано спроведе. У овој фази посебну пажњу треба обратити на корупцију и криминал.

Због теоријске прецизности, а још више због практичне примене, војна теорија САД разликује четири модела побуне:

1) *Субверзивна побуна* – најчешће се јавља у слободнијој политичкој „клими“ у којој побуњеници могу користити илегалне и легалне методе. Наиме, они се инфилтрирају у политичку структуру (партију) да би преузели контролу над њом, и затим преузимају изборне и назначене функције. Након тога, примењују селективно насиље да би присилили гласаче, заплашили државне чиновнике и дискредитовали владајуће структуре. Постојање насиља је доказ неспособности владе која би жестоки одговором поткопала свој углед. Практично, у целокупном деловању политички елемент руководи војним елементом због усаглашености насупа, на пример, легална партија подржана од прикривених елемената који делују ван закона (случај ступања на власт Адолфа Хитлера у Немачкој 30-их година прошлог века).

2) *Побуна критичког језгра* – побуњеници делују прикривено и јавно се инфилтрирају у владине институције ради рушења изнутра. Постепено се поткопава легитимитет институција, уз уверавање јавног мњења за добијање шире подршке. Насиље се не примењује, док се институције система не ослабе до одређеног степена, након којег супериорна побуњеничка организација, подржана од оружаних снага, преузима власт. Пример је Руска револуција из 1917. године, а сам модел има две варијанте – револуција у Никарагви и кубански модел.

3) *Масовно оријентисана побуна* – тежи политичкој и војној мобилизацији великог народног покрета, стварању легитимности изван државних структура, а затим истискивање или уништавање унутрашњег политичког система. Побуњеници стрпљиво формирају велику оружану силу герилаца, а, с друге стране, стварају и базе активних и пасивних политичких истомишљеника и поборника. Они планирају дугорочна деловања, постепено повећавање насиља ради обарања владе и урушавања њених институција. У исто време, покрет формира паралелну владу која се отворено проглашава легитимном. Овакву побуну карактерише високо организована идеологија и, када се једном успостави, посебно је отпорна због велике ширине и дубине организованости, те се третира војним средствима или против ње ангажују оружане снаге. Примери су Комунистичка револуција у Кини и покрет Светли пут у Перуу.

4) *Традиционална побуна* – обично се развија због специфичних неправди и подижу је племенске, расне, религиозне и друге групе сличне идентификације. Побуњеници пребацују власти укидање права и раде на њиховом поновном успостављању. Најчешће имају ограничене циљеве – остваривање одређеног степена аутономије у односу на владу, доношење посебних прописа ради остваривања специфичних права, институционалне специјалне погодности и слично. Међутим, уступци које би влада начинила су такве природе да доводе у питање њену легитимност и уставни поредак у целисти те државе, па влада најчешће примењује репресију преко правосуђа, полиције и служби безбедности. С друге стране, побуњеници су спремни да одговарају штрајковима, уличним демонстрацијама, атентатима, терористичким нападима, немирима и герилском ратом. У оваквој побуни користе се оружане снаге, а за дуготрајни договор потребна је снажна политичка борба. Примери су побуна муџахедина у Авганистану и тамилских сепаратиста у Шри Ланки.

Стратешко-доктринарни приступ

На основу извршене анализе безбедносног окружења на глобалном, регионалном и локалном нивоу, као и нових вредносних оријентација, којима је окренута Република Србија, операционализују се могући безбедоносни изазови, ризици и претње по Републику Србију. Како изазови, ризици и претње безбедности државе нису константни, у усвојеној Стратегији националне безбедности Републике Србије (2009. године) наведени су:¹⁶ опасност од оружане агресије, сепаратистичке тежње, противправно једнострано проглашена независност Косова, тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, национални и верски екстремизам, обавештајна делатност, организовани криминал, корупција, проблеми економског развоја, неравномерни привредни и демографски развој, нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица, недовршен развој разграничења између држава бивше СФРЈ, неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине, последице елементарних непогода и технички технолошких несрећа, опасности повезане са појављивањем и ширењем инфективних болести код људи и животиња, наркоманија, деструктивно деловање појединих верских секти и култова и високотехнолошки криминал и угрожавање информационих и телекомуникационих система.¹⁷

Дакле, Стратегији националне безбедности указује се да безбедност Републике Србије може бити угрожена и оружаном побуном, као специфичним обликом оружаног сукоба мотивисаног неуставном и насилном тежњом за променом граница.

Номинално одређење исходишта доктрине може се дефинисати као полазне тачке, упоришта и основне идеје на којима почивају основна правила деловања државе и њеног безбедносног и одбрамбеног система у свим условима, а нарочито у условима угрожавања безбедности. Ова исходишта се условно могу поделити на друштвена и научна.¹⁸ Она су основа за доктрине употребе битних чинилаца система безбедности и осталих система у држави током гушења побуне. Ради ефикасне примене треба да се одговори на неколико кључних питања од којих и зависи њихово ангажовање. То су:

- анализа демонстрација активности у припреми побуне;
- основни принципи употребе снага и средстава током гашења побуне;
- тип доктрине;
- циљеви који се желе остварити; тип – облик организацијске структуре снага и средстава за гушење побуне; и командовање овим снагама током гушења побуне.

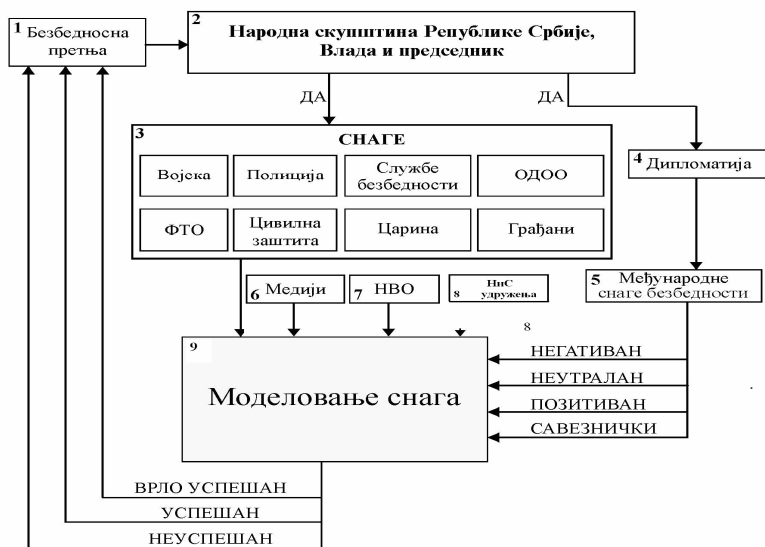
Као сложени облици политичког насиља и угрожавања безбедности државе, побуна и оружана побуна су вишедимензионалне појаве. Она је изражена како из разлога тако и ефеката који се желе постићи побуном и оружаном побуном. Вишезначност је условљена и у систему вредности онога што се назива побуном. С једне стране, држава има право: Устав, законе, уредбе и апарат који те законе спроводи, а свака побуна, поготово оружана, негира то право државе да реагује. Од посебног значаја да се према демонстрацијама активности могу открити припреме побуне, па тиме превентивним деловањем се могу уклонити разлози и онемогућити побуне.

¹⁶ Стратегија националне безбедности Републике Србије, стр. 9

¹⁷ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009.

¹⁸ Погледати Д. Вишњић и др., „ Научна исходишта војне доктрине“ Зборник Војна наука и војна доктрина, Институт за војностратегијска истраживања, Београд, 1998, стр. 525–553.

Због тога је структурирање сложеног система безбедности и осталих битних чинилаца државе од изузетног значаја. Значајно је и ангажовање међународних снага безбедности, те се морају узети приликом адекватног моделовања снага. То моделовање¹⁹ сложене структуре усмерено је ка циљном, сврсисходном, ефикасном и ефективном остваривању функције. Оно обухвата стратегијски, оперативни и тактички ниво и омогућава јединство теорије и праксе. Носилац супротстављања побуни и оружаном побуни је Министарство унутрашњих послова, Жандармерија, Специјалне антитерористичке јединице, а поред њих учествују и остали подсистеми система безбедности, Војска, службе безбедности, други битни чиниоци државе и грађани.

Шема 1– Моделовање снага концептуалног модела система безбедности државе

Према доктрини Војске Србије она садејствује у извођењу против побуњеничке операције.

Противпобуњеничке операције су борбене операције које се изводе у миру, током ванредног стања и у оружаном сукобу, у случају избијања оружане побуне на било ком делу државне територије. Те операције се изводе у садејству са снагама Министарства унутрашњих послова и обавештајним и безбедносним службама Републике Србије. Циљ извођења операција је: присиљавање побуњеника да одустану од оружаног насиља, њихово разоружање и дезангажовање и усмеравање да своје захтеве решавају мирним путем у надлежним институцијама политичког система. За успех операција важна је правовремена и адекватна употреба снага и успешно садејство и сарадња са снагама система одбране које учествују у сузбијању побуне²⁰.

¹⁹ Концептуални модел система безбедности државе – моделовање снага за супротстављање безбедносној претњи – оружаном побуни.

²⁰ Доктрина Војске Србије, 2010, страна 30.

У доктрини је такође дефинисано, када је у питању функционална организација Војске, да је она структурирана од снага за реаговање, главних одбрамбених снага и снага ојачања. Снаге за реаговање представљају основу снагу Војске и деле се на снаге за хитно реаговање и снаге за брзо реаговање.

Ове снаге, као модерно опремљене, оспособљене и попуњене јединице високог степена развијености, задатке остварују самостално и у садејству са снагама Министарства унутрашњих послова Републике Србије и међународним снагама.²¹

Кривичноправни аспекти оружане побуне – Кривично дело оружане побуне из члана 311. Кривичног законика спада у групу кривичних дела **против уставног уређења и безбедности Републике Србије из главе XXVIII КЗ.**

Ово кривично дело спада у политичка кривична дела. Кривична дела која обухватају ову главу обично се називају политичким кривичним делима. У питању је осетљива област где је од посебног значаја да се изнађе права мера кривичноправне интервенције. Са једне стране, легитимно је држави пружати, поред осталог, и кривичноправну заштиту, јер се без нормалног функционисања државе не могу остваривати и заштитити ни добра појединца, а са друге стране претерана заштита државе води ка угрожавању слобода и права грађана. Треба имати у виду и то да је заштита државе и њено функционисање, пре свега, политички проблем, где кривично право има секундарну и релативно малу улогу. Политичке проблеме, треба решавати, пре свега, политичким средствима, а не кривичним правом и репресијом. Без обзира на стање развијености демократских институција, увек постоји и реална опасност да кривично право у овој области злоупотребе они који су на власти, проглашавањем својих политичких непријатеља и неистомислљеника злочинцима или криминалцима.

Наше кривично право је у дужем периоду давало посебан значај кривичноправној заштити државе, која је, како на законском плану, тако и у примени, имала примат над правима и слободама појединца. Оштра и широко конципирана кривичноправна репресија у овој области указује на то да се полазило од заблуде да се кривичним правом у овој области може доста постићи. Све до 1990. године и измена кривичног законодавства, у инкриминацијама ових кривичних дела, био је задржан модел законодавног регулисања преузет из совјетског кривичног права.

У погледу субјективног елемента треба рећи да је за ова кривична дела карактеристична њихова усмереност на угрожавање уставног уређења и безбедности земље и да је код њих намера тог угрожавања изричито унета у њихов законски опис. Природа ових кривичних дела подразумева увек и постојање умишљаја.²²

Природа неких кривичних дела против уставног уређења и безбедности земље је таква да би кривичноправна репресија била илузорна, па и немогућа уколико дође до остваривања последице која је била циљ извршења кривичног дела.

Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности земље одувек је и у свим државама имала велики значај због посебне опасности кривичних дела управљених на повреду ових друштвених вредности. Узета у целини, ова кривична дела непосредно угрожавају друштвени поредак земље у његовим основама, а посредно и највећи број других вредности заштићених кривичним правом. Због тога је

²¹ Доктрина Војске Србије, страна 15.

²² З. Стојановић, Коментар Кривичног законика, „Службени гласник“, Београд, 2007, стр. 670.

кривично законодавство и право од свог настанка и у свим фазама развоја настојало да прописивањем и изрицањем врло строгих кривичних санкција спречи делатност „чији сам ехо изазива узбуну и потрес друштва“, без обзира на то да ли су те делатности довеле до резултата који се желео постићи.²³

У савременом друштву значај ове групе кривичних дела постаје све већи. Последња догађања у свету, али и на територији бивше Југославије, сведоче о непрекидним покушајима да се поједине земље доведу у положај потчињености и зависности у односу на друге државе, а да би се то постигло предузимају се акције управљене на подривање њиховог уставног и друштвеног уређења и безбедности. Нису ретки ни случајеви да се ове акције предузимају и у оквиру борбе за власт између политичких снага у земљи, било да је та борба повезана са интересима неке стране државе или да је резултат унутрашњих међустраничких и међунационалних односа. Напади на друштвено уређење и безбедност земље често представљају претходницу оружане интервенције која треба да обезбеди власт њеним новим носиоцима, у оквиру истог или другог друштвено-економског уређења или уставноправног система.

Објект заштите кривичног дела оружане побуне је уставно уређење и безбедност Републике Србије. Под основима уставног уређења Републике Србије (у складу са Уставом Републике Србије²⁴ из 2006. године) треба третирати: начела устава (чланови од 1. до 17); људска и мањинска права и слободе (чланови од 18. до 81); економско уређење и финансије (чланови од 82. до 96); надлежности Републике Србије (члан 97); уређење власти (чланови 98. до 165); територијално уређење (чланови 176. до 193), као и уставност и законитост (чланови 194. до 202).

Безбедност Републике Србије обухвата како њену унутрашњу, тако и њену спољну безбедност. Сваки напад на унутрашњу безбедност у исто време је напад и на спољну безбедност, као и обрнуто. Заштита безбедности државе је услов и претпоставка за заштиту уставног уређења, тако да свако угрожавање безбедности државе уједно представља и угрожавање уставног уређења. Због тога се кривичноправна заштита безбедности државе не може издвојити од заштите уставног уређења, а та заштита је јединствена и чини један јединствени заштитни објект ове групе кривичних дела, без обзира на то што су нека кривична дела из ове групе непосредније усмерена на угрожавање уставног уређења, а друга на безбедност државе.

Одступање од основних начела кривичног законодавства. Због природе кривичних дела из ове групе и њихове посебне опасности за друштвену заједницу поставља се питање поштовања основних принципа кривичног законодавства при утврђивању обележја ових кривичних дела. У правној теорији често је заступано мишљење да су ова кривична дела у тој мери специфична да се морају наступити основни принципи који важе за сва друга кривична дела. При томе се првенствено мисли на принцип *nul-lum crimen sine lege* и на утврђивање кривичне одговорности као услова за кажњивост. Напуштање ових принципа најчешће се оправдава изузетношћу заштитног објекта и опасношћу коју проузрокују напади на тај објект. Овакво становиште није прихватљиво за кривично законодавство Републике Србије. Кривична дела са елементима насиља против уставног уређења и безбедности државе чине интегрални део кривичног за-

²³ Н. Срзентић и др., Коментар Кривичног закона СФРЈ, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 409.

²⁴ Објављено у „Службеном гласнику РС“ број 98/2006.

конодавства Србије, чији начелни ставови морају доћи до изражаја у свим његовим деловима. То посебно важи за принцип одговорности као услов кажњивости.

Принципу законитости није противно да се у процесу извршења кривичног дела, кривичноправном заштитом обухвате сви стадијуми извршења. Када посебна опасност постоји и због радњи предузетих у фази припремања кривичног дела, као у одредбама које се односе на кажњавање за припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије из члана 320. КЗ, те радње могу се одредити законом као кажњиве, а управо у вези са кажњавањем припремања кривичног дела углавном се истиче несагласност одређивања политичких кривичних дела са принципом законитости.

Остваривање принципа законитости захтева што прецизније одређивање радње извршења ради одвајања кажњивих од некажњивих делатности. У области заштите уставног уређења и безбедности државе учињени су значајнији напори да се радње кривичних дела из ове области уреде што конкретније. Најчешће се овај проблем превазилази познатом формулацијом „Ко у намери угрожавања уставног уређења и безбедности Србије...”. Такво делимично одређивање радње извршења није у супротности са принципом законитости, јер је у овим случајевима, због специфичне природе дела, њихова радња одређена на специфичан начин. Не дајући комплетан опис радње, закон и код ових кривичних дела одређује радњу као делатност, која је управљена на угрожавање одређених друштвених вредности и која је објективно подобна да доведе до таквог угрожавања. Осим тога, у питању су таква кривична дела код којих, с обзиром на значај заштитног објекта, редовно не постоји сумња о дозвољености или недозвољености предузимања радњи које могу довести до угрожавања законом одређених вредности. Најзад, ради се о кривичним делима, чије све радње извршења није могуће навести у опису дела. Природа ових дела, а посебно развијеност њихових облика, онемогућава навођење свих конкретних делатности које могу проузроковати угрожавање заштитног објекта. Без ризика да кривичноправна заштита у овој области остане непотпуна, закон мора прићи специфичном одређивању радње извршења. То је искуство из досадашње праксе свих земаља, па зато у савременом кривичном законодавству нема потпуне конкретизације радње извршења код свих кривичних дела против друштвеног уређења.²⁵

Значајну улогу при дефинисању ових радњи, које нису прецизно описане у бићу кривичног дела, имају кривично-процесне радње полиције или служби безбедности, преко спровођења посебних радњи доказивања или специјалних истражних техника, без којих је немогуће дати крајњи опис радњи извршења ових кривичних дела. Овој теми посвећена је и трећа глава магистарске тезе, без које би било немогуће повезати радње припремања ових кривичних дела (које су такође кажњиве) са самим извршењем политички мотивисаних насилних кривичних дела усмерених против уставног уређења и безбедности државе.

У страним законодавствима оружана побуна се најчешће сматра кривичним делом против унутрашњег уређења, односно безбедности земље. Обележја овога дела су различито одређена и повезују се са врло различитим објектима кривичноправне заштите. Често се оружана побуна везује са изазивањем грађанског рата, али се у неким законодавствима сматра и посебним обликом велеиздаје. Најзад, у неким законодавствима се оружана побуна сматра посебно опасним видом супрот-

²⁵ Н. Срзентић и др., Коментар Кривичног закона СФРЈ, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 415.

стављања власти и предвиђа се као кривично дело против јавног поретка, а ако су у побуни учествовала и војна лица онда је то војна побуна.

Тако се у Кривичном законнику Руске Федерације ово кривично дело сврстава у дела против државне власти и инкриминише као организација оружане побуне, или активно учествовање у њој ради свргавања или насилне промене уставног уређења Руске Федерације или повреда целовитости територијалне целовитости Руске Федерације, а забрањена је казна затвора од дванаест до двадесет година.

Извршилац кривичног дела може бити свако лице. Дело се може извршити само са умишљајем, директним или евентуалним. Извршилац треба да је свестан да учествује у делатностима које значе оружану побуну, а организатора мора знати у ком својству учествује у побуни.

Кривичноправни појам оружане побуне није одређен бићем овог кривичног дела. Побуна представља посебан начин неког супротстављања, а може бити оружана и ненасилна. Оружана побуна је карактеристична, пре свега, по својој противправности, јер никада не представља правни пут супротстављања. Побуна је мотивисана одређеним циљем који може бити и оправдан, али начин на који се долази до тог циља је друштвено опасан.

Појам оружане побуне изводи се из ставова судске праксе и становишта теорије кривичног права. Основним обележјима оружане побуне сматрају се: а) акција индивидуално неодређеног броја лица, у оружаној побуни учествује по правилу већи број учесника, али се тај број не може унапред одредити; б) организована акција – оружана побуна која не настаје спонтано, већ као резултат одређених претходних делатности управљених на њено припремање и усмеравање (иза оружане побуне најчешће стоји нека организација или страна држава); в) учесници у оружаној побуни наоружани су оружјем или неким оруђем и спремни су да га употребе, али до саме употребе не мора доћи; г) оружана побуна увек је усмерена на насилно остваривање одређених циљева – који су најчешће усмерени на угрожавање уставног уређења или безбедности земље.²⁶

Без обзира на побуде и мотиве из којих се врши, оружана побуна увек је противправно деловање и угрожавање државног уређења, односно управљена је против уставног уређења и безбедности Србије. То значи да је циљ учесника у побуни рушење, односно насилна промена постојећег државног уређења, односно угрожавања безбедности Србије. Објекат напада овог кривичног дела је уставно уређење и безбедност земље. Ово обележје упућује на то да је овим делом инкриминисана такозвана „политичка оружана побуна“.

Кривично дело састоји се у учествовању у оружаној побуни која је управљена на угрожавање уставног уређења или безбедности Србије. Дакле, радња овог кривичног дела огледа се у учествовању у оружаној побуни, односно суделовању у делатностима које се предузимају у оквиру оружане побуне. То могу бити различите активности, као што је предузимање одређених акција против државних органа, кршење јавног реда и мира, напади на објекте органа и установа, предузимање оружаных напада и акција и слично. За постојање овог облика кривичног дела није од значаја да ли се учествује у једној или више таквих акција, али је битно да делатност у којој учествује лице има карактер оружане побуне.

²⁶ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Службени лист СРЈ, Београд, 1998, стр. 382.

Могло би се рећи да је оружана побуна акција појединачно неодређеног броја лица која су спремна да употребе оружје. То значи да је један део оних који учествују у оружаном побуни (спорно је колики број лица) наоружан. За постојање овог кривичног дела потребно је да оружана побуна буде управљена на угрожавање уставног уређења, безбедности или територијалне целине Србије. Када је оружана побуна усмерена на то угрожавање представља фактичко питање. Супротстављање појединачним мерама извршне или судске власти, засновано на уставу и закону, само по себи ће представљати неко друго, а не ово кривично дело (на пример, кривично дело – учествовање у групи која спречи службено лице у вршењу службене радње из члана 324. КЗ или побуну лица лишених слободе из члана 338. КЗ). Само изузетно те радње могу прерасти у оружану побуну, при чему је пресудно да ли је побуна усмерена на политичке циљеве, односно угрожавање уставног уређења, безбедности и територијалне целине земље. Извршилац кривичног дела оружане побуне може бити свако лице. Степен организованости није битан за постојање кривичног дела. У том погледу је довољан минимум који се испољава у учествовању на било који начин у оружаном побуни.²⁷

Облици кривичног дела. Кривично дело има два облика која се разликују само с обзиром на учиниоца или извршиоца. Код првог облика учинилац је лице које учествује у оружаном побуни (став 1), а код другог, тежег облика, као учинилац јавља се организатор побуне (став 2). То значи да закон прави разлику у погледу предвиђене казне, с обзиром на то да ли дело врши учесник у оружаном побуни или лице које је организатор. За разлику од ранијих решења, коловођа се посебно не издваја од осталих учесника. То што неки од учесника непосредно руководи појединачним акцијама у току побуне, узме се у обзир приликом одмеравања казне која је прописана у широком распону, тако да омогућава да се вреднује допринос и улога сваког учесника оружане побуне.

Учесник је свако оно лице које на било који начин, непосредно или посредно, учествује, односно узима учешће у оружаном побуни. Организатор је лице које организује, припрема и планира оружану побуну. У конкретном случају могуће је да се исто лице јави у улози организатора и учесника. Наравно, ту не постоји стицај кривичних дела, а чињеницу да је организатор и непосредно учествовао оружаном побуни требало би узети у обзир као отежавајућу околност приликом одмеравања казне.

За постојање кривичног дела неопходан је умишљај, директни или евентуални. Мада се код неких других кривичних дела из ове главе не тражи и намера угрожавања уставног уређења и безбедности земље, умишљај учиниоца мора обухватити и околност да је сама оружана побуна управљена на то угрожавање. Само кривично дело је свршено узимањем учешћа у оружаном побуни, док покушај његовог извршења није могућ.²⁸

Припремне радње за извршење овога кривичног дела су кажњиве. Шта се сматра припремним радњама, као и казне за њих прописане су на исти начин као и за друга кривична дела из ове главе. Између припремања оружане побуне и учествовања у оружаном побуни нема стицаја, јер учинилац оба кривична дела одговара по принципу субсидијаритета, само за учествовање у оружаном побуни. Квалификовани облик за ово кривично дело предвиђен је у члану 321. КЗ, али само за радње из става 3. када је она извршена за време непосредне ратне опасности, ратног стања, оружаног сукоба или ванредног стања.

²⁷ З. Стојановић, Коментар Кривичног законика, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 679.

²⁸ Љ. Лазаревић, Кривично право Југославије – посебни део, Савремена администрација, Београд, 1995, стр. 44.

Ако дође до оружане побуне могу бити остварени и неки елементи других кривичних дела (телесних повреда, убистава, оштећења ствари, угрожавања сигурности људи и слично). У таквим случајевима поставља се питање постојања стицаја овога кривичног дела са другим кривичним делима. Као основна оријентација за решавање овога питања може се навести следеће: а) ако су извршењем овога кривичног дела наступиле последице обухваћене чланом 321. КЗ, стицај не постоји, већ квалификовани облик овога дела; б) сваки учесник оружане побуне самостално одговара за кривична дела која су извршена независно до циља оружане побуне; в) организатор оружане побуне одговара за сва кривична дела која су у плану и која произлазе из плана оружане побуне.

Поред тога, посебно питање у правној теорији представља прерастање оружане побуне у неки од облика оружаног сукоба (грађанског рата, агресије, војне интервенције ...), предвиђених Женевским конвенцијама и допунским протоколима, када се на извршиоце оваквих кривичних дела, али и других кривичних дела проистеклих из акта незаконитог политички мотивисаног насиља, примењује посебан режим кривично-правне заштите предвиђен међународним ратним или хуманитарним правом.

Закључак

У теорији се често не прави разлика између побуне као друштвеног процеса сукоба различитих група и оружане побуна као једног специфичног облика испољавања отпора властима, које као такво представља кривично дело.

Интересантно је напоменути да када се побуна успешно оконча и „сруши“ владајући режим и политички систем, сам чин оружане побуне слави се као устанак, а побуна као општенародни ослободилачки покрет (рат), али када до тога не дође, оружана побуна се третира као криминални акт, а сама побуна као угрожавање националне безбедности.

Оружана побуна представља само једно од традиционалних кривичних дела у законодавству Републике Србије за које већ дужи период не постоји судска пракса, због чега ово решење и захтева детаљно преиспитивање и усклађивање са савременим правним тековинама и стандардима Европске уније у делу заштите уставног уређења и безбедности.

Спречавање оружане побуне требало би да представља остваривање комплекса политичких, економских, социјалних, полицијских, војних, дипломатских и других мера ради спречавања, односно отклањања узрока њеног настајања.

Циљ наведених мера јесте инкорпорација политичких идеја намењених остваривању ефеката оружане побуне у један легалан, првенствено политички дијалог који води до компромиса.

Литература

1. Вишњић, Д. и др., *Научна исходишта војне доктрине, Зборник Војна наука и војна доктрина*, Институт за војностратегијска истраживања, Београд, 1998.
2. Доктрина Војске Србије, 2010.
3. Доктрина Војске Србије

4. Ђорђевић, О., *Лексикон безбедности, Партизанска књига*, Београд 1986.
5. *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
6. Јовановић, С., *О држави, основи једне правне теорије*, Београд, 1922.
7. Јовановић, С., *Из историје политичких доктрина I књига*, Београд, 1935.
8. Јовашевић, Д., *Лексикон кривичног права*, Службени лист СРЈ, Београд, 1998.
9. Лукић, Р., *Теорија државе и права – I теорија државе*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1953.
10. Лукић, Р., *Теорија државе и права – II теорија државе*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1954.
11. Лазаревић, Љ., *Кривично право Југославије – посебни део*, Савремена администрација, Београд, 1995.
12. Мијатовић, Б. и др., *Појмовник либералне демократије*, Службени гласник, Београд, 2008.
13. Милосављевић, С. и др., *Основи методологије политичких наука – 4. издање*, Службени гласник, Београд, 2008.
14. Милошевић, М., *Одбрана од тероризма*, Свет књиге, Београд 2005.
15. Милосављевић, С., Радосављевић, И., *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2000.
16. Милошевић, Н., *Метод и методологија ратне вештине*, ЦВВШ, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1990.
17. O'Neill, B., *Insurgency & Terrorism, Brassey's (US), Inc.* 1990.
18. *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
19. Rapoport, A., *Models of Conflict – Catalysmic and Strategi*, Лондон, 1966.
20. *Спектар сукоба војске САД, израђен после Вијетнамског рата 1974. године* – преузет од Џ. Вајт, *Тероризам*, Београд, 2004.
21. Симеуновић, Д., *Политичко насиље*, Београд, 1989.
22. Симеуновић, Д., *Улога политичког насиља у остваривању револуције*, Београд, 1987.
23. Симеуновић, Д., *Тероризам*, Правни факултет у Београду, Београд, 2009.
24. Стојановић, М., *Савремени тероризам и одбрана Републике Србије*, Министарство одбране, Београд, 2007.
25. Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009.
26. Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика „Службени гласник“*, Београд, 2007.
27. Срзентић, Н. и др., *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Савремена администрација, Београд, 1978. „Службени гласник РС“ број 98/2006.
28. Срзентић, Н. и др., *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Савремена администрација, Београд, 1978.
29. Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2007.
31. Шулаја, М., *Борци у унутрашњим оружаним сукобима и међународно право*, Београд, 1985.
31. Шешкић, Б., *Општа методологија*, Научна књига, Београд, 1971.